

УДК 314.17 (477.62)

Ігор Тодоров

ВНУТРІШНІ ТА ЗОВНІШНІ ВИТОКИ ВІЙНИ НА СХОДІ УКРАЇНИ

Понад двадцять років український Донбас знаходився у правовому полі України і не мав, на відміну від Криму, помітних проявів сепаратизму. На Загальнонаціональному референдумі 1 грудня 1991 р. на підтримку Акту про Незалежність «за» проголосували майже 84% мешканців Донецької та Луганської областей [1]. Втім, важко стверджувати, що значна частина тих, хто підтримав українську незалежність керувалися національно-патріотичними почуттями, навпаки – в якості мотивації найскоріше виступали прагматичні підходи. На Донбасі з радянських часів існували особливості ціннісних орієнтацій. Вони були обумовлені низкою чинників і найбільш яскраво проявилися під час російської агресії 2014 р.

Метою статті є розгляд внутрішніх і зовнішніх витоків війни на Донбасі у 2014 році. Досягнення цієї мети відбувалося шляхом вирішення таких завдань: з'ясування специфіки формування особливостей сприйняття дійсності мешканцями Донбасу, дослідження причин поширення антиукраїнських сепаратистських поглядів, доведення провідної ролі Росії у розв'язанні війни на сході України у 2014 році.

Реалізація означених завдань спиралася на використання документів органів державної влади та місцевого самоврядування, матеріалів медіа, соціологічних досліджень тощо.

Через етнічну неоднорідність регіону тривалий час ціннісний акцент зміщався у бік соціальної структури, тому найзручнішою ознакою об'єднання була ідеологія. В основі її стали єдність у пролетарській приналежності, інтернаціоналізм і російська мова (як мова інтернаціонального спілкування). І ще, відповідно, класова ненависть і, як наслідок – презирство до культури та вищої освіти. Мовна приналежність відігравала на Донбасі дуже важливу роль, адже у 75% мешканців регіону рідна мова – російська. Через таку вагому цифру мовне питання почали використовувати у політичній боротьбі

з 1994 року. Мовне питання стало постійним інструментом впливу на громадську думку.

На Донбасі громадяни масово передавали соціальну опіку над своїм життям владі. Місцеві мешканці, у переважній більшості, вважають, що саме влада відповідальна за освіту, охорону здоров'я, стабільну роботу та виплату зарплат, пенсій і соціальної допомоги. Донбас – це регіон, який однозначно успадкував ту ціннісну систему, яка існувала у Радянському Союзі: махровий патерналізм, домінування колективістських цінностей, історична пам'ять, що переважно орієнтується на радянську спадщину. Саме така політика була вигідна регіональній владі [2].

Під час президентської виборчої 2004 р. у Донецькій області політтехнологи Януковича використовували саме ностальгічні прорадянські настрої. Біл-борди підкреслювали, що «Донбас – це Олексій Стаханов», «Донбас – це Паша Ангеліна», «Донбас – це Макар Мазай». Місцеві еліти продукували своєрідний донбаський нарцисизм, підкреслюючи винятковість Донбасу та висуваючи гасла від «Донбас нікого не ставив на коліна...!» до «Донбас порожняк не гонить!».

Громадська організація «Донецький інститут соціальних досліджень і політичного аналізу» (керівник В. Кіпень) у березні 2014 р. провела опитування громадської думки міста Донецька. Українським медіа у висвітленні подій були схильні довіряти 34% донеччан, російським – 24%. Такий розподіл довіри до джерел повною мірою відображав нестійкий характер громадської думки, що формувалася в умовах інформаційної війни.

Половина жителів Донецька висловилися за збереження унітарного устрою України, що не передбачав переходу до федерації. Сумарно прихильників єдності України було 66%. Прихильників входження Донецької області до складу РФ з тими, хто висловився за фактичне входження України до складу союзу, аналогічного СРСР – 27%. Лише 5%

бачили область як окреме державне утворення.

Відносна більшість донеччан (25%) бачили головним двигуном змін у Донецьку на краще кардинальне оновлення влади на місцевому рівні, у тому числі усунення з посад корупціонерів та осіб, пов'язаних з криміналом. А от традиційні «головні» проблеми, протягом багатьох років очолювали список найбільш актуальних проблем, що хвилювали донеччан – розмір зарплат і пенсій – кілька потьмяніли та у певному сенсі відійшли на другий план. 20% донеччан назвали зарплати та пенсії головними індикаторами ефективності змін на обласному рівні. Такий розподіл відповідей також красномовно характеризував у цілому невластивий жителям шахтарської столиці радикалізм щодо програми оновлення й оздоровлення ситуації у регіоні. Економіка, вперше за довгий час, серйозно поступилася місцем політиці.

Дуже виразна картина громадських страхів жителів Донецька. Найбільше поширення отримав страх перед радикально налаштованими жителями Західної України – «бандерівцями». Загрозу від них для Донецька бачили 60% опитаних! Друга позиція щодо поширення серед донеччан – це страх перед центральною владою у Києві (47%). Третя серед масових фобій населення Донецька – страх втручання європейських та американських політиків (38%). Узагальнено від 40 до 60% людей відчувають загрози від факторів, які у цілому можна назвати таким собі «заходом». Таким чином, тут концентрувалися масові фобії населення краю. Показово, що страх перед громадянами Росії, які брали участь в організації проросійських мітингів (23%) і перед російськими політиками та військовими (21%) у донеччан був значно меншим.

Теза про переважні орієнтації донеччан на Росію тоді не підтверджувалася також розподілом відповідей на запитання про самоідентифікацію. Чітко патріотичні почуття у цілому властиві більш ніж третині донеччан: ідентифікували себе переважно як «громадян України». Близька до них велика група (21%) донеччан, що ідентифікували себе як «російськомовних жителів України». Сумарно це становило 58%. На Росію орієнтувалася третина опитаних. Отже, масова

свідомість донеччан серйозно травмована політичними змінами у країні, які відбувалися, так і їх трактуванням домінуючими у регіоні проросійськими медіа. Відчуття загроз, навіяні страхи, незахищеність – живильне середовище для нагнітання протистояння, для розпалювання радикалізму, екстремізму [3]. Проте, варто зазначити, що ситуація за межами достатньо успішного обласного центру була помітно гіршою.

З боку місцевої влади та місцевого самоврядування з березня 2014 р. не було чітких, ефективних і продуманих дій, спрямованих на протистояння сепаратистським формуванням. Влада декларувала заклики до єдності України, але не робила дієвих кроків у цьому напрямку. Вакханалія на Донбасі стартувала з початком весни. До цього київські події практично не знаходили активного відгуку у Донецькому регіоні, що дозволяє зробити певні висновки. Зокрема про те, що ми маємо справу з ретельно спланованою та задалегідь підготовленою спецоперацією, що базується на місцевих реаліях. Самі учасники сепаратистського руху відверто зізнавалися, що підготовка до цих подій розпочалася принаймні з 2005 року. Лютневі події на Майдані прискорили терміни проведення російської спецоперації.

Безумовно, що на Донеччині завжди існували проросійські настрої, передусім на емоційному рівні. Проте вони до 2014 р. не переходили у сферу політичного сепаратизму. Вони отримували вихід в основному через голосування за Партію регіонів, яка на Донеччині умовно вважалася проросійською, хоча програма «регіоналів», формально базувалася на підтримці європейської інтеграції України. Також симпатія до «північного сусіда» завжди виражалася на Донеччині у вигляді електоральної підтримки відверто проросійської Комуністичної партії. Проте обидві політичні сили діяли в українському правовому полі та не могли виступати проти територіальної цілісності держави. При цьому, як не дивно, партії на кшталт Російського блоку, які прямо виступали за тісний союз з Росією, були у маргінесі.

Бездіяльність, а фактично зрадництво правоохоронних органів, які майже не чинили опору захопленню адміністративних будівель не могли не викликати питань. В обла-

сних управліннях СБУ більшість вищих офіцерів були завербовані Росією, тому фактично ця структура по суті працювала на іншу державу [4]. Саме така ситуація призвела до проголошення у квітні т.зв. Донецької та Луганської народних республік.

11 травня відбувся фейковий «референдум про незалежність Донецької народної республіки», якому ніяк не змогли (або не захотіли) завадити конституційні органи державної влади та місцевого самоврядування. А деякі посадовці навіть таємно підтримували сепаратистів. Варто зазначити, що доволі багато людей прийшло на «виборчі дільниці». Це можна пояснити низкою факторів. Зокрема, ностальгія за Радянським Союзом, за тією суспільною моделлю, яка там панувала. Такі ідеї на Донеччині активно відтворювалися. Адже у «референдумі» взяли участь не лише літні люди, хоча саме вони склали основу електорату ДНР і ЛНР. Відносний «успіх» цього «референдуму» значною мірою був обумовлений глибокою соціально-економічною кризою, яка в Україні триває довгі роки. Металургійна промисловість є основою експорту України, але вона, як правило, не модернізована. На Донеччині була зосереджена величезна кількість депресивних селищ, маленьких містечок, в яких немає роботи [5].

Елементарні розрахунки свідчили, що самостійність Донецької області повністю безперспективна. Ті, хто підтримали самостійність «ДНР» чи «ЛНР», навряд чи керувалися здоровим глуздом. Отже, емоційне неприйняття київської влади, що ґрунтувалося на російській пропаганді у частини населення Донеччини взяло гору.

Фактична окупація Донбасу почалася у квітні. Оптимістичні сподівання, пов'язані з проведенням т.зв. «Антитерористичної операції» руйнувалися через активне втручання у конфлікт російських збройних сил.

На проросійській стороні діяло безліч різношерстих сил, які можуть мати зв'язки з російською розвідкою, люди, що представляють місцевий бізнес і кримінальні інтереси й ідеологічно мотивовані місцеві, які щиро вірили у свою справу. Близько третини населення регіону відчували себе чужими на українській землі. Багато людей, перебуваючи у спотвореному російському культур-

ному й інформаційному полі, практично не звертали уваги на те, що діється в Україні. Багато мешканців Донбасу з ностальгією згадували тоталітарний радянський режим, і були готові стати частиною Росії, наївно вірячи в те, що зарплати та пенсії там вище, а життя – краще. Безумовно, що на українському сході зерно російської пропаганди впало на благодатний ґрунт. Ще у 2004 році група психіатрів і соціологів провела масштабне дослідження психопатологій у різних областях України. Отримані результати жажали: Україна була розділена на дві частини – схід і захід. І саме на сході, де менше рівень безробіття і більше, ніж у західних областях, людей з вищою освітою, превалювали депресії та суїциди. Результати дослідження були доведені до уряду, але йому ці дані виявилися нецікаві. Хоча для нормального управління державою така інформація повинна бути сигналом до негайної роботи над проблемним регіоном.

Переконати тих, хто зайняв проросійську позицію, майже неможливо. Ці люди перебувають у стані зміненої свідомості й агресивно захищають свою картину світу від будь-яких спроб втручання. Фактично вони не відрізняються від мільйонів росіян. Найчастіше агресивно налаштована частина населення оперує псевдофактами, які неможливо оскаржити, так як вони недоказові. Те, що відбувається на Донбасі – це колабораціонізм, злочин, тому українська держава має повне право та повинна вимагати від громадян лояльності до своєї, а не чужої держави [6].

Про безперспективність донбаського сепаратизму свідчить те, що з моменту самопроголошення «державні утворення ДНР і ЛНР» не визнані жодною країною-членом ООН, включаючи Росію. Території, на яких діють «ДНР» і «ЛНР», потрапили під її контроль не мирним шляхом, а виключно у результаті силового сценарію (військове захоплення), що характерно для злочинних режимів. Території «ДНР» і «ЛНР» не мають чітких меж і постійно змінюються, що свідчить про її неприродність і чужорідність для зон, де вони присутні. При цьому на більшій частині території Східної України, непідконтрольній силам «ДНР» і «ЛНР», ці утворення ніколи не діяли.

У регіонах Донеччини та Луганщини, не-підконтрольних сепаратистам, відзначається повна відсутність акцій підтримки на користь «ДНР» з боку мирного населення. У всіх місцях тимчасової присутності озброєних бойовиків «ДНР» промисловість та інфраструктура зруйновані, відбувається повний занепад соціальної сфери, збільшення таких видів злочинів і в таких масштабах, які раніше були не характерні для регіону (грабежі, мародерства, незаконні заволодіння транспортними засобами тощо). «ДНР» і «ЛНР» у відкриті паразитують на тілі України, оскільки незаконно діють на її території, існують за рахунок інфраструктури України, використовують українську грошову одиницю.

Найбільша кількість біженців на Донбасі спостерігається на територіях, куди сили «ДНР» і «ЛНР» приходять з метою «захисту» місцевого населення, тобто мирні громадяни просто біжать від «своїх захисників». Найбільший відтік з території «ДНР» спостерігається серед працездатного населення, значну частину якого становить молодь, яка обирає для життя та навчання інші регіони України.

В умовах практичної відсутності власних легальних виробників «ДНР» і «ЛНР» існують за рахунок коштів, законність виникнення яких світовій громадськості вони довести не можуть (так як все це – спонсорство з боку РФ; кошти, награвані Януковичем і його близьким оточенням). Без наявності спільного кордону з Росією «ДНР» і «ЛНР» не зможуть існувати.

За увесь нетривалий час свого існування «ДНР» і «ЛНР» вже встигли неодноразово змінити своїх керівників, що свідчить про їхню неспроможність і невміння управляти державними процесами. При цьому значна частина лідерів була громадянами РФ, після звільнення такі особи чомусь на території самопроголошених республік не залишалися та відразу ж поверталися до Росії. Жодного факту відмови від громадянства РФ на користь «ДНР» чи «ЛНР» не зафіксовано. У більшій своїй масі представники «ДНР» – це терористи-бойовики.

Таким чином, напрошується висновок: «ДНР» і «ЛНР» – це збройні терористичні злочинні організації, які створені й існують

винятково за підтримки Росії [7]. Завданням-мінімумом їх створення є недопущення європейської та євроатлантичної інтеграції України та формування на території України зони «стабільної нестабільності», повністю контрольованої путінським режимом. А завданням-максимумом є реалізація путінської мрії про ліквідацію української державності та руйнація Європейського Союзу.

Водночас слід зазначити, що останні події на Донбасі багато у чому є проявом «стокгольмського синдрому», співчуттям заручника до терориста. Безліч людей не підтримують «ДНР» та «ЛНР», але не можуть виїхати з Донбасу з різних причин – діти, тварини, хворі батьки, відсутність коштів. Голосно протестувати проти «ДНР» і «ЛНР» небезпечно, особливо якщо врахувати доноси. І люди, які живуть у таких умовах, свідомо чи ні, сприймають фейкові міністерства, уряди, вибори та закони і погоджуються існувати у такій спотвореній реальності.

Це небезпечно для всієї України, яка теж може змиритися з цим станом речей. Бо такий Донбас – постійне джерело дестабілізації ситуації у країні й інструмент ліквідації нашої держави взагалі. Місцева влада у частині Донбасу, яка контролюється Україною, має впливати на людей інформаційно, використовувати всі прорахунки та помилки сепаратистів та їхніх московських господарів, для того, щоб люди на практиці бачили, хто їх підтримує, а хто руйнує їхнє життя.

Нажаль, цивілізований світ досі не усвідомлює, що Україна для Росії – лише поле бою із Заходом через власні «геополітичні образи». Це банально, але необхідні консолідовані й ефективні дії з боку США, Євросоюзу, Японії, Австралії й інших країн, де панує ліберальна демократія та ринкова економіка. Поки ці держави не відчують, що ця війна – реальна загроза для них, не варто сподіватися, що Росія схаменеться та зупиниться. Захід робить вигляд, що з Путіним можна домовлятися, щоб той вплинув на сепаратистів і бойовиків. Президент України також вимушений грати за цими правилами. Хоча, зрозуміло, що жодних «ополченців» не було б без впливу Росії. Україна різна, втім, до 2014 року всі про-

блеми ми вирішували мирним шляхом, якимось знаходили компроміси – адже тоді не було прямого втручання ззовні. Сьогодні спостерігаємо зовнішню агресію, яку ми не можемо подолати самостійно. Коли Захід допомагає нам – він допомагає собі. Хоча, звісно, ми також повинні себе захищати [8].

Таким чином, витоки війни на Донбасі не є однозначними. Політичного сепаратизму на сході України, не проглядалося до 1 березня 2014 р., до початку реалізації великої геополітичної гри В. Путіна під назвою «Русская весна». Відносний успіх його спецоперації обумовлений передусім ціннісними відмінностями: тут співіснують європейський проукраїнський та імперський проросійський підходи у сприйнятті життя. Отже, оскільки проросійські настрої – це не просто результат російської пропаганди, то і простих рішень бути не може.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА:

1. Відомість про результати Всеукраїнського референдуму, 1 грудня 1991 р. // Центральний державний архів вищих органів влади та управління Украї-

ни, ф.1, оп.28, спр.144, арк.6.

2. Дихно Н. Звідки взяли проросійські настрої у Донецьку: історичний екскурс [Електронний ресурс] / Наталі Дихно // Портал неполітичних новин Донеччини. – Режим доступу: <http://ngo.donetsk.ua/articles/zvidki-vzyalis-prorosiyiski-nastroyi-u-donecku-istorichniy-ekskurs>

3. Там само.

4. Переживет ли Донбасс прессинг России // Панорама. – 2014. – 24 апреля.

5. Строганова А. Политолог Игорь Тодоров: «Самостоятельность «ДНР» полностью бесперспективна» [Электронный ресурс] / Анна Строганова // Русская служба французского радио. – Режим доступа: <http://www.russian.rfi.fr/ukraine/20140514-politolog-igor-todorov-samostoyatelnost-donetskoi-narodnoi-respubliki-polnostyu-bes>

6. Сырчина М. Вера в великого правителя, который обеспечит лучшую жизнь, свойственна нам, в Донбассе, особенно / Мария Сырчина // Факты. – 2014. – 13 мая.

7. Тодоров И. Почему «республики Донбасса» так и останутся «Утопиями» / Игорь Тодоров // Приазовский рабочий. – 2014. – 15 октября.

8. Прокопенко М. Про «стокгольмський синдром» Донбасу: Ігор Тодоров: «Це небезпечно для всієї України, яка теж може змиритися з цим станом речей» / Марія Прокопенко // День. – 2014. – 29 жовтня

Тодоров Ігор *Внутрішні та зовнішні витоки війни на Сході України*

У статті автор досліджує специфіку формування особливостей сприйняття дійсності мешканцями Донбасу, з'ясовує причини поширення антиукраїнських сепаратистських поглядів, доводить провідну роль Росії у розв'язанні війни на сході України у 2014 році.

Ключові слова: Донецька область, Луганська область, ціннісні орієнтації, проросійські настрої, донбаський сепаратизм, «фейковий референдум», «Донецька народна республіка», «Луганська народна республіка», «стабільна нестабільність»

Тодоров Ігор *Внутренние и внешние истоки войны на востоке Украины*

В статье автор исследует специфику формирования особенностей восприятия действительности жителями Донбасса, исследует причины распространения антиукраинских сепаратистских взглядов, доказывает ведущую роль России в развязывании войны на востоке Украины в 2014 году.

Ключевые слова: Донецкая область, Луганская область, ценностные ориентации, пророссийские настроения, донбасский сепаратизм, «фейковый референдум», «Донецкая народная республика», «Луганская народная республика», «стабильная нестабильность»

Todorov Ihor *Internal and external origins of War in the East of Ukraine*

The author explores the specifics of the formation of the features of perception of reality residents of Donbass, explores the reasons for the spread of anti-Ukrainian separatist views, proves the leading role of Russia for the war in the east of Ukraine in 2014.

Keywords: Donetsk region, Luhansk region, values, pro-Russian sentiments, Donbas separatism, «fake referendum», «Donetsk People's Republic», «Lugansk People's Republic», «stable instability»

Рецензенти:

Димчик Р., доктор історії, ад'юнкт

Тригуб О.П., д.і.н., професор

Надійшла до редакції 31.08.2015 р.